

Katarzyna Ostrowska

UNIwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

e-mail: katarzyna.ostrowska@ujk.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0001-9638-0308>

Językowo-stylistyczne rozważania o typologii współczesnego polskiego reportażu książkowego (na podstawie wybranych tekstów)

Abstract

Linguistic and Stylistic Reflections on the Typology of the Contemporary Polish Book Reportage (Based on Selected Texts)

Katarzyna Ostrowska's aim in this article is to present a typology of contemporary Polish book reportage based on linguistic and stylistic criteria on the example of three texts awarded with the Beata Pawlak Prize: Witold Szabłowski's *Zabójca z miasta moreli*. *Reportaże z Turcji* [A Killer from the City of Apricots. Reports from Turkey], Bartosz Jastrzębski and Jędrzej Morawiecki's *Krasnojarsk zero* [Krasnojarsk Zero], and Dariusz Rosiak's *Ziarno i krew. Podróż śladami bliskowschodnich chrześcijan* [Grain and Blood. A Journey in the Footsteps of Middle Eastern Christians]. Ostrowska refers to the previous classifications of the reportage genre by Jacek Maziarski, Jadwiga Litwin, and Kazimierz Wolny-Zmorzyński and goes on to propose her own typology in reference to the reportages under scrutiny by taking into account the presence of specific features of functional styles: artistic, journalistic, and scientific.

Key words: reportage classification, book reportage, functional style

Słowa kluczowe: klasyfikacja reportażu, reportaż książkowy, styl funkcjonalny

Wprowadzenie

Współczesny polski reportaż książkowy bywa często analizowany z perspektyw: literaturoznawczej (zob. Frukacz 2019; Żyrek-Horodyska 2019; Glensk 2012; Wolny-Zmorzyński, Furman, Snopek, red., 2011) oraz dziennikarskiej (zob. Wojtak 2010; Wolny-Zmorzyński, Kaliszewski, Furman 2006), z kolei płaszczyzna lingwistyczna wciąż pozostaje niewystarczająco zbadana. Oprócz kilku prac językoznawczych z końca XX i początku XXI wieku (zob. Litwin 1989; Kniaginowa, Pisarek 1966) brakuje pogłębionych analiz odnoszących się bezpośrednio do języka najnowszego reportażu. Może o tym świadczyć zainteresowanie tą tematyką.

Analizując współczesny polski reportaż książkowy¹, należy zdać sobie sprawę z ograniczeń dotyczących czasu (dwudziestopierwszowieczne najnowsze powieści reportażowe), języka (język polski) oraz formy (monografia). Reportaż jest gatunkiem polifonicznym i hybrydycznym. Zdaniem Magdaleny Piechoty (2017: 346) to

[...] gatunek otwarty, pojemny, proteuszowy, mieszany czy pograniczny, z pewnością należy do drugiego przypadku gatunkowości, czyli konwencji z nielicznymi powtarzalnymi cechami, stanowiącymi o jego tożsamości, za to z dużym zakresem fakultatywnych rozwiązań autorskich, zależnych od medium (prasa, radio, telewizja, książka, strona internetowa), tematu, przeznaczenia i autorskich wyborów.

Urszula Glensk (2012: 235) podkreśla zaś, że

[...] reportaż jest gatunkiem hybrydowym, bo łączy dwie rzeczywistości: językową i realną. W dokumentalizmie są one całkowicie od siebie zależne – język podporządkowany jest rzeczywistości, a rzeczywistość przekształcana w literaturę. Zignorowanie tej zależności zaprzecza sztuce reportażu.

W niniejszym artykule termin „reportaż”² rozumiany jest jako wielostylowy gatunek wypowiedzi, tworzący wzorzec gatunkowy i obejmujący cztery podstawowe aspekty, takie jak: (1) struktura – model kompozycyjny tworzący tzw. nowelę do-

1 W niniejszym artykule stosowane są synonimicznie terminy, takie jak: „reportaż książkowy”, „powieść reportażowa”, „tekst reportażowy”.

2 W ciągu wielu lat pojawiały się różnorodne definicje reportażu:

(1) Zdaniem Jacka Maziarskiego (1965: 141) „reportaż jest rodzajem pośrednim między formami publicystycznymi i literackimi *sensu stricto*, wydaje się jednak skłaniać w stronę tych ostatnich. Do form literackich zbliża go przede wszystkim opisowość lub akcyjność. W odróżnieniu od utworów publicystycznych, które zbudowane są w formie mniej lub bardziej wyrazistego ciągu rozu-

kumentarną, (2) pragmatyka – relacje nadawczo-odbiorcze pomiędzy reporterem, będącym świadkiem lub uczestnikiem wydarzeń, a czytelnikiem, (3) tematyka – odnosząca się do aktualnych konfliktów wojennych, sytuacji społecznych, religijnych, kulturowych, (4) stylistyka – językowe ukształtowanie tekstu z elementami stylów funkcjonalnych: artystycznego, publicystycznego oraz naukowego.

Należy podkreślić, że w tym szkicu główny przedmiot zainteresowania stanowi płaszczyzna stylistyczna dwudziestopięciowiecznego polskiego reportażu książkowego; na jej podstawie możliwe jest wyekscerpowanie językowych wyznaczników, składających się na określony typ wspomnianego reportażu książkowego. Wykorzystany w artykule materiał językowy pochodzi z trzech tomów wyróżnionych Nagrodą im. Beaty Pawlak³, tj.: *Zabójca z miasta moreli. Reportaże z Turcji* Witolda Szablowskiego (2010)⁴, *Krasnojarsk zero* Bartosza Jastrzębskiego i Jędrzeja Morawieckiego (2012)⁵,

mowania (ciągu logicznego), reportaż opiera swą strukturę na ciągach opisowo-charakteryzujących bądź zdarzeniowych zespołów zdaniowych”.

(2) Julian Maślanka (1976: 213–215) twierdził, że to „gatunek publicystycznej wypowiedzi prasowej występujący w prasie, radiu, filmie i telewizji, którego podstawową funkcję stanowi sprawozdanie za pośrednictwem obserwatora (reportera) o prawdziwych wydarzeniach, sytuacjach i ludziach”.

(3) Czesław Niedzielski (1985: 280–282) uważał, że reportaż to „współczesna nazwa utworu piśmienniczego, występująca jako termin gatunkowy w literaturze i dziennikarskich systemach rodzajowych; obecna także w terminologii rodzajowej w dziedzinach twórczości radiowej, fotograficznej, filmowej i telewizyjnej”.

(4) Według Janusza Sławińskiego (1988: 431–432) to „gatunek publicystyczno-literacki obejmujący utwory o charakterze sprawozdań z wydarzeń, których autor był bezpośrednim świadkiem lub uczestnikiem”.

(5) Natomiast Jadwiga Litwin (1989: 9) definiowała reportaż jako wypowiedź publicystyczną, „której dominantę stanowi sprawozdanie z faktów życia społecznego, przekazywane przez bezpośredniego obserwatora, świadka lub uczestnika tych faktów, językowo ujawnionego, zawierające sygnaty osobistej postawy reportera. Wypowiedź ta posługuje się środkami artystycznej prozy literackiej i jest często ukształtowana na wzór epickiej fabuły”.

3 Nagrodą im. Beaty Pawlak uczczono pamięć zmarłej dziennikarki. Nagroda przyznawana jest od 2003 roku reportażystom, których teksty publikowane są w języku polskim i dotyczą odległych kulturowo religii i cywilizacji. Przedstawiają tym samym fascynującą dla czytelnika przestrzeń spotkania z Innym.

4 Książka Witolda Szablowskiego stanowi wielowątkową powieść o Turcji, w której bohaterowie zyskują możliwość przedstawienia własnych, często zawiłych historii. Afrykańscy imigranci, młode, prześladowane dziewczyny czy Ali Ağca to tylko niektóre z postaci występujących w tym zbiorze reportaży. *Zabójca z miasta moreli* stanowi obraz polsko-tureckiej historii poprzez wątki Borzęckiego (związanego z polskim Sejmem tureckiego poety) oraz Ali Ağcy (który dokonał nieudanego zamachu na papieża Jana Pawła II). Przestrzeń Turcji zostaje tutaj zaprezentowana jako walka opozycji: tradycja – nowoczesność, zaścianek – centrum, islam – islamofobia, uwielbienie Unii Europejskiej – eurosceptycyzm.

5 Zamiarem autorów tomu *Krasnojarsk zero* było zwrócenie uwagi na Syberię z zupełnie innej perspektywy. Podczas gdy ta przestrzeń kojarzy się głównie z obszarem postkomunistycznym,

Ziarno i krew. Podróż śladami bliskowschodnich chrześcijan Dariusza Rosiaka (2015)⁶.

Typologia reportażu

Problematykę typologii reportażu podejmowali m.in. Jacek Maziarski (1966: 91–100), Jadwiga Litwin (1989: 11–12) czy Kazimierz Wolny-Zmorzyński (1991: 73). Wspomnieni badacze koncentrowali się na strukturze lub sposobie przedstawienia tematu w tekście reportażowym. Jacek Maziarski w monografii pt. *Anatomia reportażu* (1966), analizując reportaż prasowy, przyjął kryterium strukturalne, a następnie wyróżnił

- 1) relacje – dziennikarskie, rozbudowane, podróżnicze,
- 2) szkice – środowiskowe, problemowe, portretowe,
- 3) reportaże fabularne,
- 4) formy pośrednie.

Zdaniem J. Maziarskiego (1966: 100)

Podstawę podziału stanowi w pierwszym rzędzie kryterium akcji – jej rodzaj, stopień rozwinięcia, ilość wątków akcyjnych, stosunek reportera do przebiegu zdarzeń, a w przypadku szkiców problematyka akcji ujętej w konstrukcję dominującego opisu. Obok podstawowego kryterium akcji, w podziale na formy rola wyróżników przypada w udziale takim elementom struktury, jak funkcje zespołów ujęć w obrębie danej odmiany, w szczególności nasycenie zespołami dyskursywnymi, dalej stopień zwartości kompozycji, sposób opisu i charakterystyki przedmiotu reportażu, a w grupie form pośrednich [...] cechom zbliżającym daną odmianę do poszczególnych gatunków piśmiennictwa, jak np. list, dziennik i in.

Kryterium strukturalne przyjęła także Jadwiga Litwin (1989: 11), jednak zwróciła również uwagę na językowe ukształtowanie reportaży. W książce *Język i styl polskiego reportażu (na materiale z lat 1945–1975)* autorka podzieliła teksty reportażowe na:

obskurnymi blokowiskami i robotniczą metropolią, Bartosz Jastrzębski i Jędrzej Morawiecki postanowili zaprezentować jej historyczno-społeczny portret, w którym ważnymi wartościami są religia oraz nauka.

⁶ Dariusz Rosiak w swoim reportażu podejmuje tematykę dotyczącą niszczenia tradycji religii chrześcijańskiej.

- 1) narracyjne – przyjmujące formę opowiadania z wyraźnie zaznaczonym tłem wydarzeń, sytuacją narracyjną, pozycją narratora,
- 2) relacyjne – stanowiące opis z kluczową sytuacją sprawozdawczą, rejestrowaniem faktów, kronikarskim uporządkowaniem i zwięzłością,
- 3) dramatyczne – mające postać dialogu z nadrzędną sytuacją fabularną, eksponowaniem wypowiedzi postaci.

Według J. Litwin:

Nadrzędność kryterium strukturalnego wymaga uwzględniania w budowie utworu także płaszczyzny językowej, a głównie, jeśli chodzi o typologię, podstawowych struktur wypowiedzi, tj. dialogu i monologu, opowiadania i opisu. Z analizy tekstów reportaży wynika, że wymienione ponadzdaniowe struktury językowe stanowią podłoże wewnętrznego podziału gatunku na dwa zasadnicze typy: narracyjny i dramatyczny (w sensie tworu językowego). Nie jest to podział bezwzględny, gdyż ukształtowanie językowe tekstów pozwala wyróżnić jeszcze typ blisko związany z narracyjnym, tj. relacyjny (Litwin 1989: 11).

Natomiast Kazimierz Wolny-Zmorzyński w publikacji pt. *O poetyce współczesnego reportażu polskiego 1945–1985* zaprezentował podział reportaży ze względu na:

- 1) sposób ujęcia tematu – reportaże literackie, publicystyczne,
- 2) sposób ukazania faktów – reportaże fabularne, problemowe,
- 3) charakterystykę bohaterów – reportaże psychologiczne,
- 4) charakterystykę środowiska – reportaże środowiskowe, społeczno-obyczajowe, społeczno-kulturalne, społeczno-polityczne,
- 5) tematykę – reportaże produkcyjne, technologiczne, naukowe, demaskatorskie, historyczne, współczesne, sądowe, kryminalne, podróżnicze, krajowe, zagraniczne, sportowe, wojskowe, wojenne, okupacyjne (zob. Wolny-Zmorzyński 1991: 73).

Przywołane klasyfikacje – z dwóch powodów – nie wyczerpują wszystkich możliwości dokonania typologii reportażu. Po pierwsze, nie skupiają się w całości na reportażu książkowym; część z nich dotyczy bowiem reportażu prasowego. Po drugie, oprócz podziału J. Litwin, która wzięła pod uwagę język i styl reportażu, nie uwypuklają one w głównej mierze językowo-stylistycznego kryterium, co w wypadku omawianego gatunku jest warunkiem koniecznym.

Punktem wyjścia typologii dwudziestopięciowiecznego reportażu książkowego jest zaprezentowany przez Stanisława Gajdę (2003: 371–385) podział stylów funkcjonalnych na: artystyczny, potoczny, naukowy, publicystyczny, administracyjno-prawny oraz religijny. Najnowsze powieści reportażowe stanowią wielowymiarową mozaikę stylów funkcjonalnych, w których najczęściej występują style: artystyczny, publicystyczny oraz naukowy. W związku z tym współczesne polskie reportaże

książkowe można podzielić na: artystyczne, publicystyczne, naukowe (por. Ostrowska 2023: 209–215).

Reportaż artystyczny

Dwudziestopierwszowieczny tekst reportażowy, w którym przeważają elementy stylu artystycznego, nazywany jest reportażem artystycznym. Do charakterystycznych cech tego stylu należą: obrazowość⁷, plastyczność, posługiwanie się: figurami stylistycznymi oraz bogatymi środkami językowymi, intertekstualność, eseizacja fabuły⁸, występowanie narratora, portretowanie cech bohaterów oraz fabularność (zob. Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2011: 117). W reportażu artystycznym kluczowa jest sytuacja narracyjna, pozycja reportera, przedstawiającego określone społeczno-polityczne i kulturowe wątki, uwypuklanie relacji statycznych, znaczne zintelektualizowanie wypowiedzi oraz posługiwanie się impresyjno-deskryptywną składnią, skupiającą się na opisanu minionych wydarzeń ze wszelkimi szczegółami, umożliwiającymi czytelnikowi wyobrażenie sobie miejsc, sytuacji, osób. Z tego względu w reportażu artystycznym znajduje się wiele wypowiedzeń o stylistycznych funkcjach:

- deskryptywnej, która wprowadza w kontekst, rozpoczyna nowy wątek i zapoznaje czytelnika z rzeczywistością przedstawioną,
- charakteryzującej cechy opisywanych przedmiotów,
- impresyjnej, służącej wywarciu na czytelniku wrażenia, przedstawieniu malarzkości opisu,
- konkretyzującej, uzupełniającej treść o istotne szczegóły.

Płaszczyzna składniowa tego typu tekstów wyróżnia się wysoką frekwencją zdań rozwiniętych i obecnych przydawek w ich obrębie, wypowiedzeń parataktycznych (ze szczególnym uwzględnieniem zdań rozłącznych, przeciwstawnych i wynikowych), a także hipotaktycznych przydawkowych. A oto fragmenty, pochodzące z powieści reportażowej Bartosza Jastrzębskiego i Jędrzeja Morawieckiego pt. *Krasnojarsk zero*,

7 Według Magdaleny Piechoty (2017: 348): „Obrazowość w takim ujęciu rozumiem jako własność gatunkową rozpiętą między wszystkimi aspektami modelu: jest utrwalona poprzez jakości stylistyczne, ale ich estetyczny wymiar jest uzależniony od wybranej przez nadawcę roli i projektowanych celów reportażu (pragmatyka) oraz złożonych i faktycznych funkcji poznawczych przekazu”.

8 Urszula Glensk podkreśla, że „intertekstualność w literaturze fikcyjnej wyraża się eseizacją fabuły i łączeniem dyskursywnych fragmentów w narrację. Analogiczne strategie wychodzenia poza ograniczenia gatunku wypracowali pisarze-reporterzy, wprowadzając elementy fabuły” (2012: 241).

które przedstawiają składnię impresyjno-deskryptywną, charakterystyczną dla reportażu artystycznego:

Powiedzmy jeszcze o pani Natalii. Natalia to kobieta z klasą i stadem jurnych kotów. Gościła nas przez tydzień w uniwersyteckim mieście na Syberii, pełnym zabytków i fontann. Jej syn raczył nas trunkami, skrywanymi przed matką w schowku na hydrant przeciwpożarowy, my zaś, miast go prostować, wspomóc w intelektualnym wzroście, chlaliśmy z nim jak świnie, jak typowi Polacy, uzbrojeni w butelki drinków, zamiatający nocne krawężniki rosyjskich miast, maszerujący od budki do klubu, od kafeszki do parkowej ławki (Jastrzębski, Morawiecki 2012: 63).

Pani Olga oprowadza nas po stworzonym przez siebie w miejscowej szkole muzeum własnej rodziny. Szkoła to szary, niski i rozlany parterowy budynek o starych, skrzynkowych oknach. Na lewym skrzydle można rozpoznać podniesiony strop obszernej szkolnej auli. Pogięte, zdemolowane wieloma syberyjskimi zimami rynny wypłuły gdzieś na ściany języki brązowych zacieków. Widać wyraźnie, że szkoła – jak wszystkie budynki w mieście – prowadzi długotrwałą, nierówną walkę z niehumanym klimatem, któremu poddaje się w końcu bezradnie najtwardszy nawet beton [...] (Jastrzębski, Morawiecki 2012: 331).

Na podstawie analizy lingwistycznej tych tekstów można zauważyć, że zdania rozwinięte są wykorzystywane do konstruowania większych partii tekstu, wprowadzenia w kontekst związany z opisem bohaterki (pani Natalii) oraz miejsca (szkoły). W pierwszym wypadku narrator przedstawia postać z użyciem zdań rozwiniętych, a także deskryptywnej funkcji stylistycznej, a następnie przechodzi do zaprezentowania sytuacji związanej z synem pani Natalii poprzez konstrukcje złożone. Drugi fragment obfituje w przydawki, które w obrazowy sposób określają opisywany budynek (np. *szary, niski i rozlany parterowy budynek o starych, skrzynkowych oknach; podniesiony strop obszernej szkolnej auli; pogięte, zdemolowane wieloma syberyjskimi zimami rynny; języki brązowych zacieków; prowadzi długotrwałą, nierówną walkę z niehumanym klimatem; bezradnie najtwardszy nawet beton*).

Reportaż publicystyczny

Kolejnym typem tekstu reportażowego jest reportaż publicystyczny. Przeważają w nim cechy stylu publicystycznego, np.: weryfikowalność i sprawdzalność rzeczywistości, szczegółowość, zwięzłość, relacjonowanie faktów, podejmowanie współczesnej tematyki, utożsamianie narratora z reporterem, posługiwanie się funkcją informacyjną (zob. Wolny-Zmorzyński, Kaliszewski, Furman 2006: 18–19). W omawianym typie reportażu bardzo ważne są: lakoniczność treści, dynamizm, kronikarskie przedstawianie faktów, prezentowanie relacji dynamicznych, a także składni sprawozdawczo-raportującej. W tego typu tekstach reportażowych uwypuklane są funkcje stylistyczne:

- sprawozdawcza, czyli relacjonowanie minionych wydarzeń, zapowiadanie nowych wydarzeń oraz ich konkludowanie,
- przytoczenia wypowiedzi bohaterów, a także ważnych elementów odnoszących się do czasu i lokalizacji.

Składnia reportażu publicystycznego cechuje się przewagą krótkich konstrukcji (od 2 do 5 elementów składowych), co ma wpływ na niską intelektualizację tekstu⁹, zdaniami nierozwiniętymi, równoważnikami zdań, zawiadomieniami (w postaci tytułu lub napisu), znaczną frekwencją dopełnień i okoliczników w obrębie zdań rozwiniętych, strukturami parataktycznymi łącznymi oraz hipotaktycznymi dopełnieniowymi i okolicznikowymi. Stylistyczno-syntaktyczne cechy widoczne są w tekście Witolda Szabłowskiego pt. *Zabójca z miasta moreli. Reportaże z Turcji*, np.:

W roku 1996 umiera Münevver Borzęcka.

W 2002 roku Memed Hikmet Borzęcki składa podanie o przywrócenie obywatelstwa tureckiego. Zostaje rozpatrzone pozytywnie. Dziś dzieli życie między Stambuł i Paryż. Jest skłócony z dużą częścią rodziny. Nie rozumieją, dlaczego nie chce opowiadać o swoim wielkim ojcu.

Bardzo chciałem spotkać się z Memedem. Odnalazłem jego tureckich i paryskich znajomych. Znalazłem dwóch kolegów z Polski, którzy twierdzą, że do dzisiaj są z nim w kontakcie. Dotarłem do Renan, jego przyrodniej siostry, która

⁹ Stanisław Mikołajczak zwracał uwagę na to, że intelektualizacja języka „zaczęła się nasilać wraz ze wzrostem rangi nauki w życiu społecznym [...]. Poszerzają się sfery poznawcze ludzi, nasila się pozazawodowe, czysto intelektualne (hobbystyczne) zainteresowanie różnymi aspektami otaczającej rzeczywistości materialnej i duchowej – rodzi to potrzebę coraz pełniejsze poznawania świata [...]. To powoduje wzrost rangi funkcjonalnego stylu naukowego (zwłaszcza popularyzacyjnego i popularnonaukowego) – tą drogą dochodzi do szybkiego upowszechniania wzorów tego stylu” (Mikołajczak 1990: 142).

razem z nim spędziła pierwsze lata w Polsce, a dziś mieszka w Stambule (Szabłowski 2010: 28).

W 2008 roku, w setną rocznicę urodzin poety, słynny turecki kompozytor pisze ku jego czci oratorium. Niemal każda książka, która zawiera w tytule jego nazwisko, sprzedaje się w wielotysięcznych nakładach. Podobnie płyty z muzyką pisaną do jego wierszy. Na Facebooku działa kilkadziesiąt jego fanklubów. W Stambule powstało małe muzeum. Kilkanaście niezależnych komitetów walczy o zgodę na wybudowanie pomnika (Szabłowski 2010: 29).

W przytoczonych fragmentach dostrzec można krótkie wypowiedzenia z konkretnymi danymi, takimi jak: nazwiska (*Münevver Borzęcka*, *Memed Hikmet Borzęcki*), daty (1996, 2002, 2008), miejsca (*Stambuł*, *Paryż*). Uwypuklony jest także – dzięki użytym czasownikom – charakter sprawozdawczy (np. *umiera*, *składa*, *zostaje rozpatrzone*, *dzieli*, *jest skłócony*, *nie rozumieją*, *nie chce opowiadać*, *pisze*, *zawiera*, *sprzedaje się*, *działa*, *powstało*, *walczy*). Powodują one, że czytelnik ma wrażenie dynamicznego tempa, relacje są dynamiczne, a dodatkowo skupiają uwagę czytelnika na określonych czynnościach narratora lub bohaterów.

Reportaż naukowy

Ostatnim typem współczesnej polskiej powieści reportażowej jest reportaż naukowy, który cechuje się terminologią specjalistyczną, słownictwem abstrakcyjnym, przedstawianiem toku rozumowania, dążeniem do udowodnienia tez, dokumentowaniem twierdzeń za pomocą cytatów, niewielką obrazowością, porządkiem przy czynowo-skutkowym, znacznym obiektywizmem (zob. Kurkowska, Skorupka 2001: 270–287; Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2011: 119–120). Dla reportażu naukowego znamienne są: sytuacja dowodzenia i argumentacji, linearnie rozbudowane wypowiedzenia (służące intelektualizacji składni), posługiwanie się składnią eksplikacyjno-interpretacyjną i jej stylistycznymi cechami:

- eksplikacją, a więc wyjaśnianiem czytelnikowi skomplikowanych kwestii religijnych, społecznych, politycznych, sytuacji,
- interpretacją, czyli wnikliwym analizowaniem różnorodnych przekazów,
- funkcją kauzatywno-efektywną, prezentującą w toku rozumowania przyczynę i skutek zaistniałych wydarzeń.

Ta odmiana reportażu wyróżnia się na polu składniowym długimi konstrukcjami hipotaktycznymi i hipotaktyczno-parataktycznymi (wpływającymi na proces uogól-

niania, wnioskowania), znacznym współczynnikiem intelektualizacji tekstu, a także nielicznymi równoważnikami zdań, wykrzyknień, apostrof (przyczyniających się do wzrostu elementów ekspresywnych). Składniowo-stylistyczne wykładniki reportażu naukowego widoczne są w powieści Dariusza Rosiaka pt. *Ziarno i krew. Podróż śladami bliskowschodnich chrześcijan*, tj.:

Syryjczyk, który ucieka do Jordanii albo Turcji, zwykle trafia do obozu, zostaje zakwaterowany pod namiotem, może nawet w kontenerze mieszkalnym, gdzie będzie miał zapewnioną żywność, wodę, podstawowe środki do życia. Natomiast jeśli ucieka do Libanu, nie trafia do obozu, bo takich obozów tu nie ma – dla Libańczyków byłyby nie do przyjęcia z powodów politycznych (Rosiak 2015: 197).

Gdy cała Europa, zwłaszcza kraje południa kontynentu, zamykała granice przed uchodźcami, władze w Sztokholmie gwarantowały status uchodźcy każdemu uciekinierowi z Syrii, który dotrze do Szwecji. Co więcej, w Szwecji każdy uchodźca może sobie wybrać miejsce osiedlenia, a lokalna władza musi mu zapewnić warunki do życia (Rosiak 2015: 20).

W przytoczonych fragmentach reporter za pośrednictwem struktur wielokrotnie złożonych przedstawia sytuację uchodźców. Wypowiedzenia złożone ilustrują więc zależnościowy sposób ujmowania opisu, a także wskazują na wielorakość uwarunkowań, pełnią tutaj funkcję eksplikacyjną; leksyka zaś jest związana bezpośrednio z tematyką uchodźczą (np. *obóz, zakwaterowanie, granice, status uchodźcy, uciekinier, warunki*).

Zakończenie

Podsumowując niniejsze rozważania, należy zauważyć, że zaproponowana typologia dwudziestopierwszowiecznego polskiego reportażu książkowego opiera się na kryterium językowo-stylistycznym ze szczególnym uwzględnieniem płaszczyzny syntaktycznej. Zgodnie z tą klasyfikacją można rozróżnić trzy podstawowe typy reportaży.

1. Reportaż artystyczny – wyróżnia się pełnieniem następujących funkcji: deskryptywnej, charakteryzującej, impresyjnej, konkretyzującej, a także wysoką intelektualizacją tekstu, składnią impresyjno-deskryptywną ze znaczną frekwencją zdań rozwiniętych, przydawek w strukturach rozwiniętych, wypowiedzeń

parataktycznych, a także hipotaktycznych przydawkowych; podkreślaniem sytuacji narracyjnej i relacji statycznych. Przykładem reportażu artystycznego jest tekst reportażowy pt. *Krasnojarsk zero* Bartosza Jastrzębskiego i Jędrzeja Morawieckiego.

2. Reportaż publicystyczny – charakteryzuje się funkcją sprawozdawczą; ponadto cechuje się niską intelektualizacją tekstów, lakonicznością treści, relacjami dynamicznymi, sprawozdawczo-raportującą składnią z krótkimi konstrukcjami, zdaniami nierozwiniętymi, równoważnikami zdań, zawiadomieniami, dopełnieniami i okolicznikami w obrębie zdań rozwiniętych, strukturami parataktycznymi łącznymi oraz hipotaktycznymi dopełnieniowymi i okolicznikowymi. Za przykład reportażu publicystycznego może służyć powieść reportażowa Witolda Szablowskiego pt. *Zabójca z miasta moreli. Reportaże z Turcji*.
3. Reportaż naukowy – cechuje się stylistycznymi funkcjami eksplicacji, interpretacji, jego celem jest udowodnienie postawionych tez, uwypuklanie cytatów, procesu uogólniania i wnioskowania; charakteryzuje się ograniczeniem obrazowości, ciągiem przyczynowo-skutkowym, znacznym współczynnikiem intelektualizacji tekstu, a także eksplicacyjno-interpretacyjną składnią z długimi konstrukcjami hipotaktycznymi i hipotaktyczno-parataktycznymi (wpływającymi na proces uogólniania, wnioskowania). Tekstem reprezentującym typ reportażu naukowego jest *Ziarno i krew. Podróż śladami bliskowschodnich chrześcijan* Dariusza Rosiaka.

Należy podkreślić, że artykuł ten stanowi propozycję typologii reportażu książkowego z uwzględnieniem kryterium lingwistyczno-stylistycznego; nie wyczerpuje całości tematyki, może być z kolei wstępem do dalszych badań nad klasyfikacją tego gatunku.

Bibliografia

- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława (2011): *Tekstologia*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Frukacz Katarzyna (2019): *Polski reportaż książkowy. Przemiany i adaptacje*. Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice.
- Gajda Stanisław (2003): *Współczesna stylistyka polska*. „Stylistyka”, T. 12, s. 371–385.
- Glensk Urszula (2012): *Po Kapuścińskim. Szkice o reportażu*. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków.
- Jastrzębski Bartosz, Morawiecki Jędrzej (2012): *Krasnojarsk zero*. Wydawnictwo Sic!, Warszawa.

- Kniaginina Maria, Pisarek Walery (1966): *Język wiadomości prasowych*. Ośrodek Badań Prasoznawczych RSW „Prasa” w Krakowie, Kraków.
- Kurkowska Halina, Skorupka Stanisław (2001): *Stylistyka polska. Zarys*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Litwin Jadwiga (1989): *Język i styl polskiego reportażu (na materiale z lat 1945–1975)*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie, Rzeszów.
- Maślanka Julian (1976): *Reportaż*. W: *Encyklopedia wiedzy o prasie*. Red. J. Maślanka. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 213–215.
- Maziarski Jacek (1965): *Reportaż*. „Zagadnienia Rodzajów Literackich”, T. 7, z. 2(13), s. 140–142.
- Maziarski Jacek (1966): *Anatomia reportażu*. Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Mikołajczak Stanisław (1990): *Składnia tekstów naukowych. Dyscypliny humanistyczne*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Niedzielski Czesław (1985): *Reportaż*. W: *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*. T. 2. Red. J. Krzyżanowski. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 280–282.
- Ostrowska Katarzyna (2022): *Wprowadzenie do analizy składniowej na przykładzie wypowiedzi reportażowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce.
- Ostrowska Katarzyna (2023): *Reportaż książkowy w świetle językoznawstwa statystycznego. Składnia, styl, gatunek*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce.
- Piechota Magdalena (2017): *Kiedy poeta pisze reportaż – wywoływanie obrazu w „Wielkim przyływie” Jarosława Mikołajewskiego*. W: *Współczesne media. Gatunki w mediach*. T. 1: *Zagadnienia teoretyczne. Gatunki w mediach drukowanych*. Red. I. Hofman, D. Kępa-Figura. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 345–361.
- Rosiak Dariusz (2015): *Ziarno i krew. Podróż śladami bliskowschodnich chrześcijan*. Wydawnictwo Czarne, Wołowiec.
- Sławiński Janusz (1988): *Reportaż*. W: M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński: *Słownik terminów literackich*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 431–432.
- Szabłowski Witold (2010): *Zabójca z miasta moreli. Reportaże z Turcji*. Wydawnictwo Czarne, Wołowiec.
- Wojtak Maria (2010): *Analiza gatunków prasowych. Podręcznik dla studentów dziennikarstwa i kierunków pokrewnych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Wolny Kazimierz (1991): *O poetyce współczesnego reportażu polskiego 1945–1985*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów.

Wolny-Zmorzyński Kazimierz, Furman Wojciech, Snopek Jerzy, red. (2011): *Dziennikarstwo a literatura w XX i XXI wieku*. Wydawnictwo Poltext, Warszawa.

Wolny-Zmorzyński Kazimierz, Kaliszewski Andrzej, Furman Wojciech (2006): *Gatunki dziennikarskie. Teoria. Praktyka. Język*. WAiP, Warszawa.

Żyrek-Horodyska Edyta (2019): *Kartografowie codzienności. O przestrzeni (w) reportażu*. Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Abstract

Riflessioni linguistiche e stilistiche sulla tipologia del reportage polacco contemporaneo (basato su testi selezionati)

Lo scopo dell'articolo è presentare la tipologia del reportage polacco contemporaneo "in forma di libro" basata sul criterio linguistico e stilistico, attraverso l'analisi di tre testi vincitori del premio Beata Pawlak, tra cui *Zabójca z miasta moreli*. *Reportaże z Turcji* di Witold Szablowski, *Krasnojarsk zero* di Bartosz Jastrzębski e Jędrzej Morawiecki, *Ziarno i krew*. *Podróż śladami bliskowschodnich chrześcijan* di Dariusz Rosiak. L'autrice fa riferimento alle classificazioni esistenti del reportage presentate da Jacek Maźniarski, Jadwiga Litwin e Kazimierz Wolny-Zmorzyński, e successivamente tenta di presentare una propria classificazione, distinguendo il reportage in base alla presenza di specifiche caratteristiche degli stili funzionali. Di conseguenza presenta reportage artistici, giornalistici e scientifici.

Parole chiave: classificazione reportage, reportage "in forma di libro", stile funzionale